

PALATUL BÁNFFY DIN CLUJ

LIVIA DRĂGOI

Tema palatelor și a caselor nobiliare baroce apare în Cluj în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dată cu deschiderea aici a șantierului palatului Bánffy. Noutatea temei impune meșterilor ceea ce la data respectivă era mai modern în materie de rezolvări tehnice și artistice: soluțiile barocului ajuns la ultima sa fază. Apartenența la barocul acestei părți a continentului nu exclude însă prezența unor trăsături specifice (temperare, pondere, echilibru) derivate din tradiția locală a artei de a construi, caracterizată pînă tîrziu, în secolul al XVIII-lea, cu atributele Renașterii¹.

Arhitectul palatului Bánffy, Johann Eberhard Blaumann, este german, născut la Böblingen (Württemberg) în 1733. Călător prin Transilvania, el se stabilise la Sibiu, unde primise drept de cetățenie în calitate de „Maurer und Steinhauer” (constructor și cioplitor în piatră). Aici îl cunoaște pe contele György Bánffy, în acea vreme consilier al guvernului aflat la Sibiu. Oferta seducătoare a contelui de a construi la Cluj – în locul caselor sale din centrul orașului – un palat – reședință reprezentativă, îl cucerește pe meșterul Blaumann, care întocmește planul palatului și-l prezintă familiei. După discuții îndelungate (tatăl contelui obiecta proiectului mai ales caracterul său prea pretențios), planul este acceptat și se încheie contractul între beneficiar – contele György Bánffy – și arhitectul Johann Eberhard Blaumann. Acest contract rămîne principalul document pen-

tru stabilirea termenului în care a fost ridicat palatul (termen unanim acceptat ca fiind 1774–1785²).

Situat în centrul istoric al orașului Cluj (în actuala Piață a Libertății, la nr. 31), palatul Bánffy a suferit de-a lungul existenței sale numeroase modificări (în funcție de dorința proprietarilor sau de anumite evenimente – vizite oficiale, de exemplu). Inițial, strada fiind mai joasă, de-a lungul fațadei principale se construise o terasă cu trepte care rezolva diferența de nivel față de stradă. Stampe din secolul al XIX-lea prezintă înfățișarea palatului schimbată, cu parterul transformat în magazine închiriate diversilor comercianți. În 1924–1925, unul dintre descendenții familiei Bánffy a construit în curtea de onoare un cinematograful. Restaurarea din anii 1963–1965, care a readus în linia mari edificiul la forma sa inițială, mai păstră clădirea cinematografului (ale cărui anexe se găseau chiar în clădirea palatului). Pentru anul 1971 este proiectată și demolarea acestei clădiri, ceea ce va însemna readucerea palatului la forma sa originală (excepție fac cîteva transformări ale interiorului impuse de cerințele muzeului de artă, adăpostit în acest edificiu).

Pentru descrierea exteriorului vom utiliza, astfel, înfățișarea actuală a palatului, iar pentru interior – planurile publicate în anul 1933 de către József Biró³.

Clădirea, de plan rectangular (cu dimensiunile de 66×48,20 m) cuprinzînd un subsol, parter și etaj este dezvoltată în adîncime: fațadele sînt axate pe laturile mici ale

¹ În studiul *Contribuții la cunoașterea arhitecturii clujene din perioada barocului tîrziu*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, f. I., 1967, Mircea Țoca prezintă întreg fenomenul pătrunderii, acceptării și dezvoltării barocului în arhitectura civilă a Clujului.

² Contractul a fost publicat de Nagy M., *Unele aspecte din istoricul construirii palatului Bánffy din Cluj*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 2, 1959. În același articol Nagy M. prezintă – pe baza unor cercetări de arhivă – majoritatea meșterilor palatului.

³ Biró J., *A Kolozsvári Bánffy – palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann*, în „Erdélyi tudományos füzetek”, nr. 63, 1933.

Fig. 1. Fațada de onoare a palatului Bánffy.

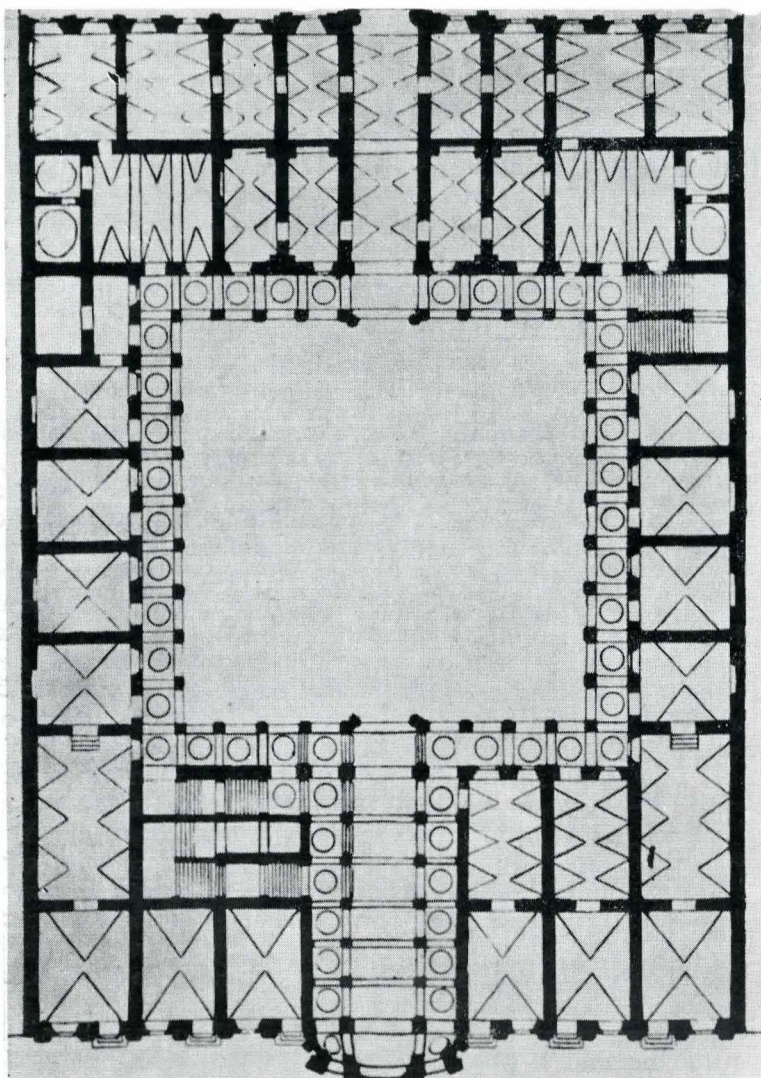

Fig. 2. Planul parterului.

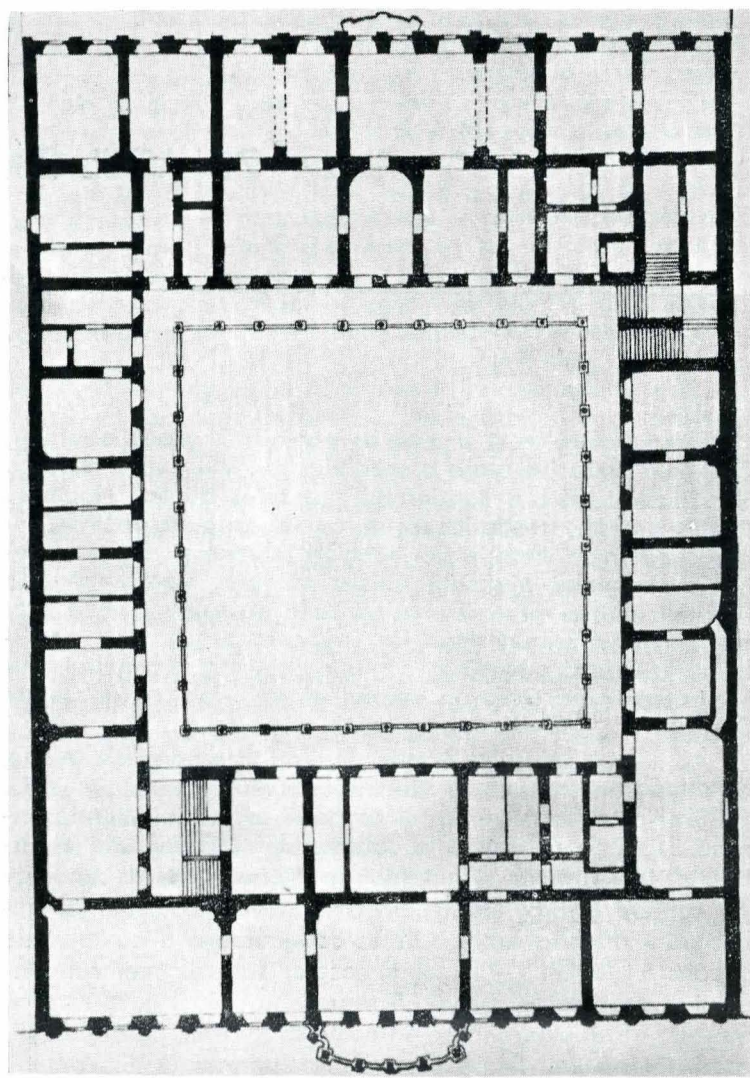

Fig. 3. Planul etajului.

dreptunghiului – spre est și spre vest –, pe laturile lungi pereții clădirii fiind lipiți de cei ai caselor învecinate. Aripile edificiului – cele laterale cu lățimea de 11 m și cuprinzând un singur rând de încăperi – și cele din vestul și estul curții de onoare cu lățimea de 28,40 m și cu traiect dublu – circumscriu curtea de onoare a palatului. Închisă între fațada estică și o clădire recentă, se află curtea de serviciu, care, pe lângă alte construcții gospodărești, cuprindea odinioară și grajdurile palatului.

Parterul palatului era ocupat de locuințele personalului de serviciu, de magazii și alte încăperi cu caracter utilitar. În întregime boltit (bolți cilindrice cu penetrații), parterul se compune dintr-un mare număr de încăperi ce comunică direct cu foisorul ce se deschide spre curtea de onoare (între ele, aceste încăperi au un număr mic de legături directe).

Aripa de onoare a palatului, orientată spre stradă, cuprinde la etaj, în axul porții, salonul de onoare, încăpere spațioasă destinată unor ceremonii cu participare numeroasă. Salonul comunică cu balconul și camerele alăturate (ce aveau și ele un caracter festiv, cu o destinație precisă în desfășurarea ceremoniilor nobiliare). Aripile laterale cuprind la etaj camerele destinate membrilor familiei: dormitoare, biblioteci, săli de recepție pentru grupuri mici, săli de concert etc. Toate încăperile etajului, tăvănite, au planșeele de lemn, grindă lângă grindă sau grinzi rărite.

Disponerea camerelor are loc conform unei concepții geometrice riguroase: o desfășurare simetrică pe direcția fațadelor și a axelor longitudinale. Spațiile interiorului sînt (ca și masele de zidărie) astfel grupate încît să sublinieze motivul spațial dominant: interiorul luxos al salonului de onoare. În corpul de clădire al fațadei principale, celelalte spații se înșiruie de o parte și de alta a salonului, avînd spre el – și între ele – uși, toate în același ax, această dispunere urmărind obținerea unui efect de amplă desfășurare spațială. La accentuarea acestui efect colaborau și oglinzile așezate în axul fiecărei încăperi. Și în aripile laterale dispunerea încăperilor în amfiladă oferă o perspectivă spațială impresionantă.

Elementele de decor plastic interior se concentrează în această aripă de onoare. Tavanul salonului poartă stucaturi bogate; ușile, lambriurile de la baza ferestrelor, glafurile ferestrelor, din lemn vopsit în alb, poartă un decor relativ bogat din stuc aurit. În clădirile baroce clujene lipsesc în general elementele de decor plastic la interior; prezența lor în cazul palatului Bánffy se explică cu siguranță prin starea socială privilegiată a familiei.

Fațada principală a palatului, ritmată simplu (pilastru/ferastră) este dominată de motivul rezalitului central al porții de onoare (care cuprinde cele trei deschideri ale intrării). La etaj, intrării de onoare îi corespunde balconul acoperit, avînd un plan de traseu semicircular; o balustradă leagă cele 7 coloane canelate zvelte, ce mărginesc balconul. Capitelurile compozite ale acestor coloane susțin cornișa cu retrageri succesive ce încheie superior balconul, atica și acoperișul balconului. Acoperișul balconului, separat de cel al aripii de vest susține masiva stemă a familiei Bánffy. Porțiunea din fațadă delimitată de balcon este străpunsă de 4 ferestre avînd ancadramente de piatră terminate superior în segment de cerc și decorate cu busturi de copii. Cimpurile laterale ale acestei fațade sînt penetrate de 12 ferestre – cîte 6 de fiecare parte a intrării de onoare. Ferestrele parterului au ancadramentul semicircular, marcat median cu un bolțar aparent, nedecorat; ferestrele nivelului superior au ancadramentul dreptunghiular, ușor evazat în partea superioară și decorat median cu un motiv de ghirlande și panglici. Ancadramentul fiecăreia dintre ferestrele nivelului superior al fațadei de onoare zace pe o mică balustradă adosată peretelui. Pilaștrilor de la parter le corespund la etaj pilaștri dubli, cu capiteluri compozite (dublate și ele) ce susțin o cornișă subliniată orizontal de o friză simplă, treptată. Cornișa susține atica decorată cu motivul – tipic baroc – al panglicii împletite.

Acoperișul în două ape, dublu, din țiglă în formă de solzi (specifică arhitecturii civile baroce din Transilvania) este penetrat de ferestre „de mansardă”, de fapt ferestrele podului. Ancadramentul acestor ferestre, încheiat în

Fig. 4. Fațada posterioară a palatului.

rc, are ca decor ghirlande și câte un con de pin în axul ecărei ferestre.

Fațada dinspre stradă – prin care edificiul aderă la spațiul public – concentrează așadar un mare număr de elemente de efect. Ordonanța ei esențială – pe orizontală – este subliniată de linia soclului, de strierea orizontală a pereților și pilaștrilor parterului, de ciubucul ce apară parterul de etaj, de cornișa și friza treptată, de tica masivă ce încoronează clădirea etc. Orizontalitatea, et marcată, este însă tulburată de linia verticală a pilaștrilor dubli și mai ales de curba rezalitului corpului central al clădirii (curba ca linie este o constantă a aplicațiilor barocului).

Dinspre stradă, accesul în palat se face printr-o galeerie triplă, întărită cu dublouri, boltită cu calote. Pe latura orizontală a acestui coridor de acces se deschide masiva casă a scărilor ce duce la încăperile principale ale palatului aflate în aripa vestică. Monumentală, această scară cu ei rampe, fiecare dintre ele având lățimea de 2 m, este cea mai mare de acest fel din Transilvania. Prin același triplu coridor de acces se ajunge la curtea de onoare a palatului. De formă aproximativ pătrată, având latura de 5,40 m, această curte este încadrată pe cele patru laturi de foaișoarele continue ale parterului și etajului.

Arcadele foaișorului de la parter zac pe stâlpi de formă ismică, articulați spre curte de pilaștri striati orizontal. La etaj coridorul este mărginit de o colonadă sprijinită de aștrada decorată cu motivul specific baroc al panglicii pletite. Coloanele – zvelte, lise –, au baze și capiteliuri nice, cu ghirlande între volute. Acest sistem de grupare a maselor arhitectonice în jurul curții de onoare va deveni unul din preceptele arhitecturii baroce a reședințelor nobiliare clujene.

Deși, ca pretutindeni în baroc, atenția arhitectului se concentrează asupra articulării și decorării fațadei principale, arhitectura curții interioare nu este nici ea neglijată. Arhitectul-sculptor, care a supravegheat realizarea pînă în

detalii a edificiului, a imprimat compoziției curții de onoare o notă de pronunțat pitoresc, rezultat din folosirea, în sens marcat plastic, a elementelor de articulare și a decorului propriu-zis. Preferința pentru simplitate și echilibru în concepția curții de onoare conferă întregii compoziții un aer festiv și o eleganță distinsă. Trecerea de la curtea de onoare spre curtea de serviciu se face printr-un coridor cu o singură deschidere, acoperit cu o boltă cilindrică cu pene trații, turtită și întărită cu dublouri.

Fațada clădirii, orientată spre curtea de serviciu, este mult simplificată față de fațada de onoare: numărul axelor a scăzut de la 16 în fațada principală la 13 la parter și 14 la etaj; rezalitul corpului central este mult atenuat, balconul, și el simplificat, are ca singură decorație balustrada de fier forjat.

Din punct de vedere al decorației palatului, este caracteristică rigoarea cu care decorul se subordonează structurii edificiului, elementele de articulare și acelea de susținere îndeplinind pretutindeni și un rol decorativ. Această caracteristică se înscrie pe linia locală⁴, a tradiției Renașterii, ce nu utilizează elemente decorative cu fals rol structural. Excepție fac pilaștri din colțul balconului fațadei principale și parapetele cu baluștri ce subliniază ferestrele etajului aceleiași fațade (ce nu îndeplinesc realmente un rol de susținere). Mai mult decît despre forță și grandoare a decorului arhitectonic se poate vorbi despre bogăția și varietatea lui. Tratarea foarte incisivă a detaliilor acestor elemente puternic reliefate ele însele (decorul capiteliurilor, striurile, canelurile) amplifică valoarea lor decorativă.

Decorul sculptural propriu-zis (ghirlande, filactere, cununi, bolțari avînd incizați grifonii familiei sau bolțari trans-

⁴ Țoca M., *Despre plastica fațadelor în arhitectura laică clujeană în perioada barocului tirziu*, în „Acta Musei Napocensis”, III 1966.

Fig. 5. Sculptură reprezentând pe zeul Marte.

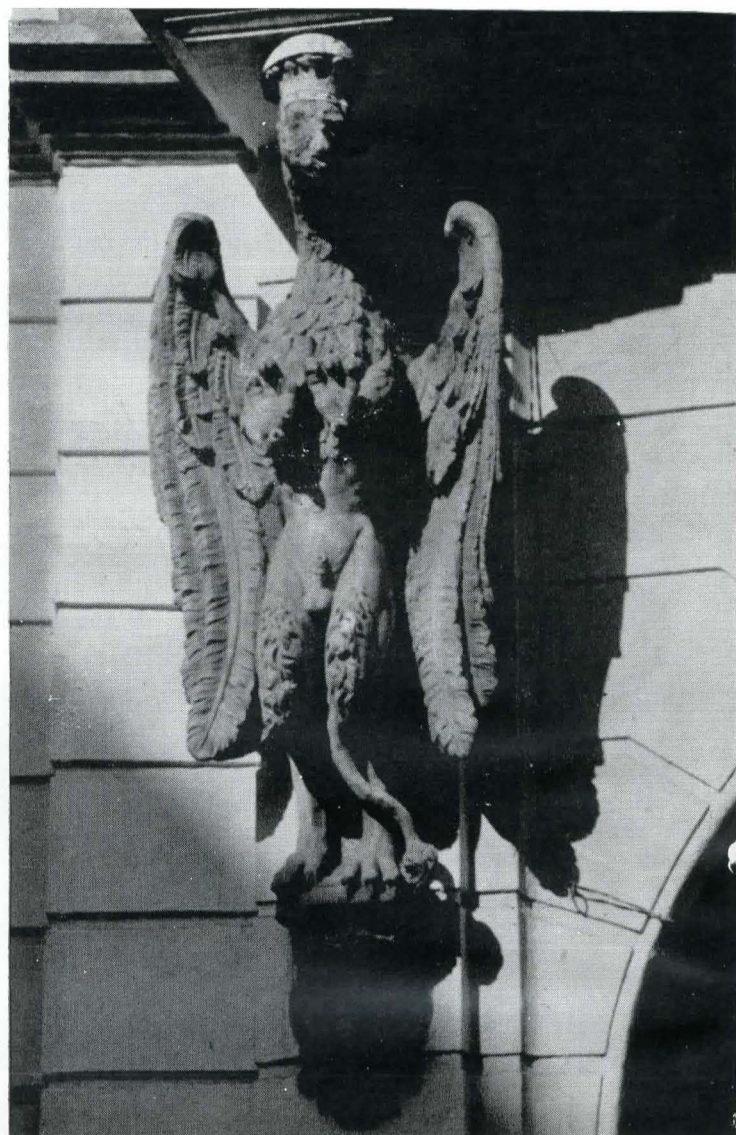

Fig. 6. Grifon aflat pe fațadei posterioare.

formați în palmete) ca și decorul din stuc (busturi cu semnificație alegorică) vin să anime calmul relativ al unei fațade deschise spre stradă sau spre curțile interioare. Sculptura în piatră (statui de zei antici) alternează cu câte două urne – una concepută în spiritul rococoului și alta, vădit ponderată în decor, canelată și împodobită cu ghirlande de frunze. În centrul coronamentului clădirii se află stema familiei Bánffy sculptată în piatră. Ea reprezintă doi grifoni înaripați și încoronați sprijiniți pe picioarele din spate. Ei susțin un scut heraldic cu partea superioară terminată în volute ample. Coroana – baronală, cu 7 ramuri, – reprezentată pe scut inseră cel de-al treilea grifon, el însuși purtând coroana cu 7 ramuri și spadă. Dispoziția statuiilor de pe frontispiciul edificiului respectă principiul simetriei, caracteristic ansamblului clădirii. Conform acestui principiu, statuile ce reprezintă figuri cu anume afinități temperamentale ori de atribuții (ce reclamă astfel și o tratare asemănătoare), își fac pandant. De o parte și de alta a stemei familiei Bánffy sînt astfel așezați Marte și Pallas Athena. Drapat cu o tunică ale cărei falduri agitate amplifică impresia de mișcare, Marte înaintează impetuos spre privitor. Chipul său cu trăsături specifice tipologiei maghiare (pomeți pronunțați și mustață) este înzestrat cu o expresie dirză, războinică. Înveșmîntată și coafată cu coiful cu pană – ca și Marte –, Athena are aceeași atitudine fermă, semeață. În stînga ea are un scut, iar la picioare bufnița și globul terestru. Spre nord și spre sud de Marte și Athena se află statuile lui Apollo și a Dianei. Incununat cu lauri, Apollo este îmbrăcat cu tunică scurtă, platoșă și hlamidă; conform caracterului și atribuțiilor zeițăii reprezentate (sugerate de lira disproporționat de mare care-l acompaniază), chipul său ușor efeminat, are o expresie de calmă beatitudine. Diana, cea mai frumoasă statuie de pe frontispiciul palatului, este o tînără înveșmîntată în straie foarte apropiate de moda epocii. Poziția sa nu este lipsită de grație. Atributele sale – ciinele de vînătoare și

tolba cu săgeți – se integrează armonios compoziției. Statuile ce închid de o parte și de alta compoziția, reprezintă cîte un bărbat nud, cu musculatura puternic reliefată, sprijinindu-se de cîte un trunchi de copac. Lipsa atributelor caracterizatoare a făcut imposibilă identificarea lor precisă.

Pe lîngă cunoașterea și capacitatea de redare a anatomiei, lucrările vădesc dorința sculptorului baroc de a valorifica expresivitatea trupului uman în mișcare. Deși așezate într-un singur rînd pe atica palatului, lucrările nu se imobilizează sub un unghi de vedere determinat. Contraposturile, faldurile vestmintelor etc. produc diversificarea axelor statuiilor, creînd impresia de mișcare, de extensie în spațiu. Privite din diferite unghiuri, statuile oferă siluete diferite, cărora jocurile de umbră și lumină, favorizate de relieful și concavitățile intenționat pronunțate ale formelor le aduc un complement de expresivitate. Faptul că, mai ales privite de jos, din stradă, lucrările par cam greoaie (scunde și indesate), se datorează pe de o parte efectului de deformare optică pe care îl creează distanța (sculptorul nu a calculat suficient acest efect atunci cînd și-a gîndit lucrările) și pe de altă parte, faptului că Anton Schuchbauer, autorul sculpturilor – la data respectivă cel mai căutat sculptor baroc din Transilvania – este în primul rînd sculptor al lemnului. O mențiune specială merită grifonii așezați pe fațadei posterioare a edificiului. Părțile eterogene (corp de leu, aripi și cioc de vultur) care alcătuiesc aceste animale fabuloase sînt compuse cu un remarcabil simț al ansamblului organic. Mărunțirea suprafețelor scotează sporirea efectelor datorate jocului de umbră și lumină.

Privit în ansamblu – atît sub raportul sistemului constructiv al compunerii maselor și al organizării interiorului, ca și sub raportul valorii sale plastice propriu-zise –, palatul Bánffy din Cluj se impune drept unul dintre cele mai reprezentative monumente ale arhitecturii baroce din Transilvania.